

الأمر الثاني عشر المشتق و أنه موضوع للمتلبس بالمبدأ أو للأعم

تعريف مشتق نحوي

در ادبیات، مشتق را در برابر جامد قرار داده و می‌گویند: مشتق لفظی است که از لفظ دیگری گرفته شده باشد مانند فعل ماضی که از مصدر گرفته شده است و یا فعل مضارع و امر و نهی و امثال آنکه همگی مشتق نحوی هستند

تعريف مشتق در اصول

مشتق در اصول، مفهومی است که از یک ذات انتزاع می‌شود (البته با توجه به اینکه آن ذات متصف به مبدأ آن مفهوم شده است) به عبارت ساده‌تر اینکه مشتق اصولی هر چیزی است، که بشود آن را بر ذاتی حمل نمود به طوری که با آن ذات متحد شود و اگر آن را از ذات سلب کنیم آن ذات از بین نرود مثلاً ما کاتب و نویسنده بودن را بر ذات زید حمل می‌کنیم

مشتق نحوی و اصولی عموم و خصوص من وجه هستند

بحث مورد اتفاق اصولیون در مشتق

زمانی که ذاتی بالفعل متلبس به چیزی است؛ حقیقتاً به آن متصف است
زمانی که ذاتی در آینده متلبس به چیزی بشود؛ مجازاً به آن متصف می‌شود

مثلاً زید در حال نوشتن است به او بگوییم زید کاتب

مثلاً زید الان نمی‌نویسد ولی در آینده خواهد نوشت اینکه به او بگوییم زید کاتب مجاز است

بحث مورد اختلاف اصولیون در مشتق

اگر ذاتی مثل زید در گذشته متلبس به کتابت بوده ولی الان متلبس نیست یا مثلاً دکتری که الان یا به دلیل کپولت سن یا فراموشی دیگر طبابت نمی‌کند؛ آیا حمل کتابت به اعتبار گذشته حقیقی است یا مجازی؟

عدهای می‌گویند که حقیقی است
مشهور اصولیون می‌گویند مجازی است

اختلاف أنحاء التلبسات حسب اختلاف المبادئ

برخی گفته اند چون میباید تلبس با هم فرق می‌کند قائل به تفصیل می‌شویم. در مشتقاتی که میباید آنها بالفعل مطرحند مانند قیام مشتق فقط برای ذات متلبس به مبدأ بالفعل وضع شده و شامل منقضی نمی‌شود اما در مشتقاتی که مبدأ آنها از نوع ملکه یا صنعت و حرفه هستند یا اینکه میباید آنها بصورت بالقوه موضوعیت دارند مشتق برای اعم وضع شده و حتی شامل ذاتی که سابقاً آن ویژگی را داشته ولی اکنون ندارد هم می‌شود

میباید تلبس می‌تواند مختلف باشد مثلاً

- قیام برای زید - شرط است که بالفعل متلبس باشد
- شغل برای تاجر - عدم اعراض از شغل برای متلبس شدن کافی است
- مهارت برای نجار - از دست ندادن مهارت برای متلبس شدن کافی است
- قوه ثمر دهی برای نهال درخت میوه - قوه ثمر دادن را داشتن برای متلبس شدن کافی است هر چند هنوز میوه نداده باشد
- ملکه اجتهاد برای مجتهد - داشتن ملکه برای متلبس شدن به اجتهاد کافی است هر چند که الان در حال اعمال آن نباشد

همه این‌ها در متلبس بودن بالفعل وارد می‌شوند؛ به عبارتی اختلاف میباید موجب اختلاف طول زمان تلبس می‌شود ولی باعث تفصیل در مسئله نمی‌شود

بررسی

دلایل نظر مشهور

تبادر

وقتی ما یکی از مشتقات را به ذاتی نسبت می‌دهیم آنچه به ذهن انسان تبادر می‌کند و فوراً به ذهن می‌آید ذاتی است که هم‌اکنون متلبس به مبدأ هست نه ذاتی که سابقاً آن ویژگی را داشته و از دست داده است

مثلاً اگر گفته شود «اکرم الفقیر» مراد فردی است که الآن فقیر است نه آن‌کسی که سابقاً فقیر بوده و هم اکنون غنی شده است

صحیح بودن سلب مشتق از ذاتی که قبلاً متلبس به مبدأ بوده ولی هم‌اکنون آن مبدأ از او منقضی شده و او آن ویژگی را از دست داده است

دلایل نظر کسانی که می‌گویند اتصاف به اعتبار تلبس در گذشته حقیقی است

اگر کسی در زمان گذشته کاری را انجام دهد و مثلاً کسی را به قتل برساند پس از گذشت زمان طولانی باز هم عنوان قائل» بر او جاری است در حالی که او الآن مرتکب قتل نشده» بلکه در زمانهای گذشته چنین کاری را انجام داده است

نسبت دادن مشتق به یک چنین فردی در زمان کنونی دو صورت دارد

اسامی حرفه‌ها و ملکات، مثل نجار و مجتهد بر ذاتی که مبدأ خود را از دست داده و مبدأ او منقضی شده نیز اطلاق می‌شود مثلاً به نجار در وقتی هم که مشغول کار نیست نجار می‌گویند

این موارد همه از مصادیق متلبس به مبدأ هستند و مثلاً نجار در وقتی که دست از کارش کشیده و به استراحت پرداخته است صفت نجاری از او جدا نشده چرا که او دوباره به همان کار مشغول خواهد شد یعنی حرفه او همچنان باقی و پایدار است

اینکه زمان اسناد و نسبت دادن قتل به او با زمانی که آن عمل در ظرف آن اتفاق افتاده. متحد و یکی باشد مثل اینکه گفته شود «زید قاتل امس» یعنی زید قاتل است در گذشته که در این صورت، نسبت دادن قتل به او حقیقی است

زمان اتفاق افتادن آن عمل (یعنی زمان تلبس زید به قتل) با زمانی که قتل را به او نسبت می‌دهیم فرق داشته باشد مانند اینکه چون زید در گذشته مرتکب قتل شده ما امروز آن کار را به او نسبت بدهیم و بگوییم «زید قاتل الآن» که در این صورت این اسناد و نسبت دادن قتل در زمان حال به خاطر کاری که در گذشته انجام شده مجازی بوده و حقیقت ندارد چرا که زید هم‌اکنون مرتکب قتل نشده است

تهیه کننده: عقیل رضانسیب

www.talabaqi.blog.ir
طلبگی یعنی پا به رکابی